

Pravda a svoboda – Problém překlenující všechny doby

Roman Cardal

2. mája 2023 ✚ *Spoločnosť* ✚ CZ, Filozofia

Neodstraniteľná možnosť se mýlit

Velký starořecký filosof Parmenides rozlišil dva základní stavy, v nichž se lidská mysl může nacházet. Ten první nazval *aletheia*, pravdou, ten druhý *doxa*, zdáním. Zdání je *iluze* a podle Parmenida *většina lidí své životy řídí v souladu s ní*. Je to způsobeno jejich přílišnou důvěrou v podobu skutečnosti, která se představuje našim smyslům. Člověk disponuje ještě jinou poznávací schopností – rozumem, a ten nemá jen proto, aby smyslově vnímané údaje toliko porovnával a třídil. Podle Parmenida jsou pro něj jen východiskem, od kterého musí dospět k náhledu *pravé povahy skutečnosti*, jež není s její smyslovou (jevovou) podobou totožná.

Parmenides (druhý sprava), výrez z Raffaelovej fresky *Aténska škola*

zdroj: wikimedia commons

Toto rozlišení dvou stavů lidské mysli je natolik základní, že se bez něj nelze obejít. Každý člověk má mnohonásobnou zkušenost s poznáním, které je *pravdivé*, ale i s tím, které je *mylné*. Kdo by tvrdil, že se v životě ještě nikdy nezmýlil, byl by zralý na psychiatrické vyšetření. Omyly je možné samozřejmě korigovat, ovšem jedna z hlavních potíží spočívá v tom, že často *vůbec nebývají rozpoznány*. Jsou přítomné v našich myslích a my se domníváme, že mají *opačnou hodnotu*, tedy že představují *pravdu*. V tom momentě se stáváme obětí *zdání* a *iluze*, o nichž mluvil Parmenides.

Někdy trvá velmi dlouho, než svůj omyl odhalíme a toto prozření bývá nezřídka značně kruté. Od některých omylů se nedokážeme osvobodit po celý náš život a *setrváváme v nich až do smrti*. Jedná-li se o omyly ohledně zásadních existenčních otázek, je jejich přítomnost v našich myslích *fatální*. Uplatňují svůj vliv *na naše volby*, kterými udáváme směr našim životům. Jestliže se ubíráme směrem k propasti, znamená to, že nám unikla nějaká důležitá pravda o smyslu lidské existence.

Nevyhnutelnost volby mezi oficiální a neoficiální pravdou

Tato myšlenka staré Řeky přímo fascinovala. Jejich dramatikové ji vtělovali do svých divadelních her, které dalece přesáhly svoji dobu. I po více jak dvou tisíci letech jsou v různých provedeních a zpracováních

inscenovány ještě dnes. Filozofové v ní rozpoznali klíč k pochopení řady důležitých fenoménů. Nepřehlédnutelnou roli v tom sehráli někteří *sofisté*, kteří rozlišení mezi *pravdou* a *zdáním* uplatnili v oblasti *lidské praxe*. Sofista *Hippias* upozornil na to, že napětí mezi těmito stavy charakterizuje *normy* lidského jednání. Na jedné straně tu jsou *zákony přírody*, na straně druhé *zákony politické*. Obě tyto sféry lze vidět uvedenou optikou. Podle Hippiaše zákony přírody zosobňují *pravdu*, zatímco zákony politické, člověkem stanovené, pouhé *zdání*. V podobném smyslu se vyjadřuje i sofista Antifon.

Jaké důsledky má zmíněná aplikace *pravdy* a *zdání* na praktický rozměr lidského jednání? Oba jmenovaní sofisté tvrdí, že působnost politiků vytváří *obraz skutečnosti*, který neodpovídá její pravé povaze. Vydávají totiž zákony, jež *znásilňují zákony přírody*. Kriticky uvažující člověk se tak dostává do situace, v níž *musí volit* mezi poslušností vůči autoritě politiků a poslušností vůči autoritě přirozenosti. Sofokles toto drama plasticky představil ve svém díle *Antigona* a Hippias s Antifonem z něj učinili zásadní filosofické téma.

Antigona odvádí Oidipa z Téby (Charles François Jalabert)

zdroj: wikimedia commons

Antifon uvádí jako příklad *umělé* rozdělování lidí do společenských tříd, které odporuje bytostné povaze člověka. Politikové vydávají zákony, jež nerespektují zákony náležející k hlubšímu řádu přírody. Antifon k tomu říká: „Ty, kdo pocházejí ze vznešených otců, máme v úctě a vážnosti, ale ty, kdo nepocházejí ze vznešeného rodu, nemáme v úctě a vážnosti. V tom se k sobě chováme jako barbari, neboť *jsme od přírody všichni ve všem stejně zrozeni*, i barbari i Řekové. Dokazují to věci od přírody všem lidem nutné; všichni si je mohou stejně opatřit a v nich ve všech se od nás neliší ani žádný barbar, ani Řek. Neboť všichni dýcháme do vzduchu ústy a nosem a všichni jíme rukama...“

Pokud je tedy kritériem rozlišení na barbary a ne-barbary, civilizované a necivilizované nějaké čistě lidské ustanovení, pak je ono rozlišení (i jeho kritérium) *samo barbarské a necivilizované*. Antifon si všímá toho, že politická moc *tíhne k regulaci všech dimenzí lidského života* a spatřuje v tom nemístnou intervenci člověka do sféry, která žádnému lidskému rozhodování nemůže podléhat. V jedné zajímavé pasáži nám ukazuje, nad čím vším chtěli politikové jeho doby získat kontrolu: „Je stanoveno zákonem pro oči, co mají vidět a co nemají, pro uši, co mají slyšet a co nemají, pro jazyk, co má mluvit a co nemá, pro ruce, co mají dělat a co nemají, a pro mysl, po čem má toužit a po čem nemá.“

Uvedená slova nám zní až příliš familiárně a umožňují nám pochopit, že tendence politické moci k *regulaci všeho* zůstává v dějinách stále stejná. Diskutuje-li se dnes o *politické korektnosti*, narážíme na

její přítomnost již v antické společnosti. Antifon v tom vidí velký problém a je zřejmé, že mu musíme dát za pravdu. Těžiště obtíže se dá opět vyjádřit citací z jeho spisu: „... většina z toho, co je spravedlivé podle zákona, je nepřátelská přírodě..., věci, jsou-li určeny zákonem, jsou poutem přírody, a jsou-li určeny přírodou, jsou svobodny.“

Ilustračný obrázek, zdroj: publicdomainpictures.net

Pokus o únik z nesnesitelné tísně

Antifon se tedy domnívá, že politikové jsou *nepřátelé lidské svobody*, neboť se svými zákony a opatřeními staví do cesty tomu, čím člověka vybavila příroda k jeho vlastnímu prospěchu. Proto přichází se strategií, která má za úkol uchránit jedince před společenskými sankcemi a zároveň mu zachovat jeho svobodu. Jedná se o *kompromisní řešení*, které se opírá o obezřetné vyhodnocování každodenních situací, do nichž se dostáváme. Řecký sofista si uvědomuje, že jedinec nemůže pomýšlet na otevřenou rebelii proti stávajícímu politickému systému a musí se mu přizpůsobit, nechce-li za svou neposlušnost zaplatit vysokou cenu. Záchranu svobody jedince před politickým útlakem vidí v jeho možnosti *jednat ve skrytosti* a *vymaňovat se* alespoň v některých okamžicích svého života z *dozoru* společenských a státních institucí. Učí, že pokud má naše jednání svědky, tedy pokud se pohybujeme ve veřejném prostoru, máme se politiky prosazeným zákonům podvolit. Stáhneme-li se však *do soukromí*, nemusíme na ně brát *žádný ohled* a můžeme dát plný průchod požadavkům naší *přirozenosti*.

Jak tomu máme konkrétně rozumět? Vrátime-li se k jedné z již citovaných pasáží, v níž Antifon popisoval diktát politické moci ohledně toho, co smíme a nesmíme vidět, slyšet, říkat a jak máme smýšlet, dostává jeho návod přesnější kontury. Nacházíme-li se v soukromí, kde nejsme pod dohledem těch, od nichž nám hrozí sankce a tresty, můžeme poslouchat a dívat se na to, co je oficiálně zakázané, můžeme mluvit jinak než na veřejnosti a vyjadřovat tak naše skutečné přesvědčení. Jinými slovy, dostáváme tím alespoň na určitou dobu možnost *žít v pravdě*. Jakmile opět vstoupíme do veřejného prostoru, nezbyvá nám než nasadit si *masku zdání* a hrát politiky předepsanou a vyžadovanou roli.

Antifonův popis situace lidského jedince tváří v tvář politické moci je aktuální i dnes. *Nepočítá s heroismem*, v němž se člověk rozhodne žít v pravdě též na veřejnosti i za cenu těžkých obětí. Sofisté byli *utilitaristé* a takovou oběť považovali za *nerozumnou* a *zbytečnou*. Každý jedinec musí v sobě samotném nalézt hranici oddělující pravdu a zdání, vlastní přesvědčení a přetvářku, kterou už není ochoten překročit. Neměl by se přitom inspirovat filosofickým postojem antických či moderních sofistů, protože v něm *schází jakákoliv absolutní hodnota*, která by ospravedlnila vzdání se vlastního života pro něco ještě vyššího. Kdo nepropadl čistému pragmatizmu a naprosté sebestřednosti, nahlíží, že za určitých okolností musí před druhými vyznat pravdu bez ohledu na to, jaké to pro něj bude mít důsledky.

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/pravda-a-svoboda-problem-preklenujici-vsechny-doby/>